

فرهنگ پشتو

۱۸ اکتوبر، ۲۰۲۴

بحث در زمینه ی «فرهنگ پشتو»، پیش از همه مستلزم نگرش در زمینه ی تاریخ پشتون هاست؛ زیرا کمال تبارز قومی زمانی تبارز می کند که اقوام، موفق به تاسیس کشور می شوند. در واقع امتیاز پشتون ها در این هم شمرده می شود که در منطقه ی بزرگی از هند تا آمو و از کشمیر تا اصفهان، حکومت ها ساخته اند/ کرده اند. این پایش سیاسی، بالاخره به دولت ماندگار افغانی در افغانستان، مبدل شده است.

در اواخر قرن چهارده ی میلادی، قدرت سیاسی لودیان در هند، آشکارا/ رسمی زبان پشتو را وارد گستره ی تبادل کرد؛ هرچند در رسمیات دولتی، زبان های معمول مصرف داشتند، اما واضح بود که قدرت سیاسی می تواند زبان زما را تشهیر کند.

تا اواخر دهه ی سی میلادی در افغانستان که زبان پشتو به فرمان اعلی حضرت شاه محمد ظاهر(رح) رسمی می شود، این زبان اکثراً در دایره ی عواطف، بیان، دین و بالاخره پس از خوشحال بابا، حوزه ی ادبیات ملی را فراگیر ساخته بود.

واضح است که زبان، پدیده ی یک شبه نیست. بنا بر این، نمی توان به بهانه ی این که گویا ادبیات گسترده/ مکتوب پشتو بیشتر پس از خوشحال بابا، تعمیم یافته، آن را در عصبیت های معمول سیاسی، مکتوم کرد.

تحقیقات زبان شناسی و یافت نسخه های خطی و اشاراتی که در گذشته، به ویژه در تذکره نویسی ها معمول بود، علایم آشکار دیرینه گی زبان پشتون را تبارز می دهند، اما نبود قسم معمول ناسیونالیسمی که زبان را جزو هویت می شمارد، حتی آن بزرگان پشتون را هم بی خیال می ساخت که در تاریخ پشتون ها به گونه ی عجیب، اکثر سلاطین، شاعران و نویسندگان زبان پشتو هم بوده اند.

متذکر شدم که زبان، پدیده‌ی زاینده‌ی یک شبه نیست. به این دلیل، عاقلانه نیست که با تمرکز به وفرت ادبیات پشتو پس از خوشحال بابا در قرن هفده، آن را محدود وانمود کرد.

سلطه‌ی شگفت پشتون‌ها، هرچند با فرود توام بوده، اما هیچگاه باعث نشد این قوم، شبیه اقوام دیگر، در تاریخ سیاسی، مفقود شود. با سقوط لودیان در هند، اما جنبش‌های شدید رزمی که به دردسر عظیم و فتور قدرت مغولان هند انجامیدند، به آمو می‌رسند و در غرب، صفویان را هم سرکوب می‌کنند.

در بیش از نیم قرن امپراتوری‌های احمدشاهی و تیمورشاهی، سرزمین‌های زیادی که شامل کشور‌های کنونی ایران، آسیای میانه، پاکستان، کشمیر و هند می‌شوند، زیر اداره‌ی پشتون‌ها قرار می‌گیرند. در این مجموعه، صدها تبار و هزاران ایل و قبیله، باج ده و خراج گذار گذشته گان ما بوده اند.

یکی از دلایلی که روند رسمیت و تعمیم زبان پشتون را عقب می‌اندازد، این است که سلاطین حاکم بر منطقه، از زبان، به معنی وسیله‌ی شناخت، استفاده می‌کردند. اگر در طول سلطه‌ی گسترده‌ی پشتون‌ها در منطقه، زبان خود را بر کسی تحمیل نکردند، می‌خواستند با اقوام دیگر، به زبان‌هایی که می‌دانستند، صحبت کنند. در این جا نباید با دید ناسیونالیستی قرون بیست و بیست و یک، به گذشته‌ی پُرافتخار تاریخی خویش بنگریم. اکثریت قریب به اتفاق کسانی که در زبان دری یا به اصطلاح فارسی در گذشته تخلیق کرده اند، نه فارس اند و نه تاجک.

استفاده‌ی سهل از زبان‌ها، زبان پشتو را در حد استفاده‌ی قومی، مصرف داخلی و خانواده‌گی نگه داشته بود. سلاطین حاکم بر منطقه که نیازمند تبارز هرچه بیشتر بودند، به مصرف زبان‌هایی می‌افزودند که مانند زبان دری، از زمان غزنویان، میراث مانده بودند تا خلاف باور عام گسترده‌گی عمومی، بیشتر کار مکتوبات رسمی را سهل بسازند.

یکی دیگر از دلایلی که زبان کهن پشتو را دچار کمبود منابع می‌سازد، کمبود مکتوب آن است. با این حال، عادت بیان شفاهی آن که انواع ادبی مخصوص این زبان را آفریده و لندی‌ها و سایر قوالب منحصر به فرد پشتو، معرف آن‌هاست، در واقع مبین وجود صد‌ها سراینده است که به اثر جبر زمان، ناشناس مانده اند، اما یافت امثال و حکم آن‌ها در زبان پشتو که در بین هر ده تن، شاید یک تن را اهل ادب شفاهی معرفی می‌کنند، وفرت ادبی زبان پشتو را هم در بر می‌گیرد.

با علایقی که سلاطین پشتون در زبان خویش نشان داده اند و خانواده‌ی شهید اعلی حضرت محمد نادر خان (رح)- با وجودی که پشتوزبان نبودند- اما جهت رسمیت تمام مفاهیم پشتو، همت و غیرت کردند، نمی‌توان کمبود نگرش سیاسی بر زبان پشتو را بسیار نقد کرد. چنانی که متذکر شدم، فقط رسمیت زبان‌های قدیمی که کارایی سیاسی نیز داشتند، تا زمانی که ناسیونالیسم مورد

نیاز ما نضج می یابد، یک مجموعه ی زبان های اصیل را هم دچار تاخیر می کردند که حتی امروزه در تبیین پدیده ی پان ها، مُخل واقع می شوند.

با رسمیت زبان پشتو در افغانستان و جنبش های آزادی خواهی پشتونخوا، زبان پشتو با بیش از صد میلیون پشتون در هند، پاکستان، افغانستان و کمابیش در سایر کشور ها، از تمام موانع می گذرد.

گسترده گی رو آوردن به فرهنگ پشتو که با ذهنیت های سیاسی و باستانی دنبال می شود، این زبان را به عرصه ی مهم تبال افکار، مبدل خواهد ساخت. داکتر عبدالرووف رفیقی در کتاب جامع «ویارلی»، نام های هزاران نویسنده ی پشتون را ردیف ساخته که خود مبین کثرت فرهنگی زبان پشتو می باشند. با این حال، خیلی مشکل است طول و تفصیل فرهنگی را تلخیص کرد که مردمان منسوب به آن، تنها بیش از ۶۰۰ سال در منطقه ی ما تداوم سیاسی یافته اند. در این جا سعی می کنم با دو گزینه، ذهنیت آن را ژرف بسازم.

یک - تطور فرهنگ پشتو:

ادبیاتو تاریخ - د پښتو ادبیاتو تاریخ:

د ادبیاتو تاریخ، هغه پوهنه ده چې د یوې ژبې د ادبیاتو د ودې او انکشاف جریان مطالعه کوي او په دغه لړ کې د بېلا بېلو ادبي آثارو حای او ارزښت په گوته کوي. د ادبیاتو تاریخ ډېر عام مفهوم لري او په عامه مانا د یو ملت د علمي، ادبي او فکري ترقی یا تنزل (لوړتیا او خوړتیا) د حالاتو بیان ته ادب تاریخ ویل کېږي. مگر په خاصه او ځانګړې مانا د شاعرانو او لیکوالانو د کتابونو او آثارو د حالاتو او د ژبې د ادبي دورو بیان ته ادب تاریخ ویل کېږي. د پښتو ادبیاتو تاریخ، په درې دورو ویشل شوی دی:

- لرغونې دوره
- منځنۍ دوره
- اوسنۍ دوره

لرغونې دوره:

د دویمې هجري قمري پېړۍ څخه پیل د لسمې هجري پېړۍ تر پایه او ان د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې یانې د امیر کروړ څخه پیل تر پیر روښان پورې تر ۱۶ مې میلادي پېړۍ پي دوام کړی دی.

منځنۍ دوره:

د لسمې هجري پېړۍ له واسطو پیل کېږي او د څوارلسمې هجري پېړۍ تر لومړیو دوو، درې لسيزو پورې يانې له ۱۶ مې ميلادي پېړۍ څخه پیل تر ۲۰ ميلادي پېړۍ يې دوام کړی دی. په منځنۍ دوره کې درې مهم پړاوونه د فکري، سياسي او هنري ځانگړنو له مخې د تشخيص وړ دي، چې غوره استازي يې په فکري لحاظ د روښان پلويان، په سياسي لحاظ د خوشال خان خټک او په هنري لحاظ رحمان بابا، حميد، شيدا، حنان بارکزی او نور دي.

اوسنۍ دوره:

په لره پښتونخوا کې په ۱۹۱۰ ميلادي کال د افغان جريدې د خپراوي سره سم او په بره پښتونخوا کې د ۱۹۱۱ د سراج الاخبار د دويم ځل خپراوي سره سم يانې د ۲۰ مې ميلادي پېړۍ له دويمې لسيزې څخه پیل شوې ده او لا تر اوسه دوام لري.